

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نقش مسجد در حیات شهری مسلمانان

پتر محمد نقی زاده

(عضو هیئت علم) دانشکده هنر و معماری،
واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی)

سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی

۱۳۹۵

سروشانه	نقی زاده، محمد، ۱۳۳۱.
عنوان و نام پدیدآور	نقش مسجد در حیات شهری مسلمانان / محمد نقی زاده.
مشخصات نشر	تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۱۸۴ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۰۲-۹۹۲-۹
وضع فهرست نویسی	فیا
موضوع	مسجدان مساجد * Mosque architecture
موضوع	مسجدها Mosques
موضوع	اسلام و معماری : Islam and architecture
شناسه افزوده	سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی
رده بندی کنگره	N ۷۰/ن۷۰۱۳۰
رده بندی دیویی	۷۲۶/۲
شماره کتابشناسی ملی	۴۵۵۵۰۹۶

نقش مسجد در حیات شهری مسلمانان

مولف: محمد نقی زاده

ناشر: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی

چاپ: اول - ۱۱۰۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۲-۹۹۲-۹

این اثر، مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مؤلف (ناشر) نشر یا پخش یا عرضه نماید مورد پیگرد قانونی قرار می گیرد.

سازمان انتشارات

نشانی سازمان انتشارات: تهران- خیابان انقلاب اسلامی- خیابان فخررازی- خیابان شهدای ژاندارمری- پلاک ۷۲، تلفن: ۶۶۹۵۲۹۴۸
مرکز پخش:

خیابان انقلاب - بین فلسطین و چهارراه ولیعصر - جنب مؤسسه نمایشگاه‌های فرهنگی ایران - تلفن: ۶-۶۶۲۸۷۶۲۵

پایگاه اطلاع‌رسانی: www.isba.ir پست الکترونیکی: info@isba.ir فروشگاه اینترنتی: www.ldbook.ir

فهرست مطالب

۱.....	فهرست مطالب
۷.....	اشاره
۹.....	مقدمات و کلیات
۱۰.....	۱. مسجد، انسان و شهر
۱۱.....	۲. عبادت: نای فراگیر برای همه فعالیت‌های مسلمانان
۱۴.....	۳. مسجد و وقف
۱۵.....	۴. شرایط بانی مسجد
۱۵.....	۵. مسجد در تعلیم اسلامی
۱۶.....	۶. نکاتی در باب تحولات تاریخی جامع، مسجد
۱۷.....	الف. مساجد در شهرهای دوران اسلامی
۳۲.....	ب. مساجد در شهرهای دوران معاصر
۳۹.....	۷. هویت و اهمیت آن برای جامعه اسلامی
۴۵.....	۸. جمع‌بندی
۴۷.....	مسجد، عملکردها و فعالیت‌های مرتبط
۴۸.....	۱. عملکرد معنوی مسجد
۵۱.....	۲. فعالیت‌های درون مسجد
۵۴.....	الف. برپایی عبادات جمعی
۵۴.....	ب. انجام عبادات فردی
۵۵.....	ج. آموزش (رسمی و غیررسمی)

- د. برپایی مطلوب آیین‌ها و مراسم ۵۶
- ه. فعالیتهای جمعی و عمومی اهل محله ۵۷
- و. اجتماعات موضوعی ۵۸
- ز. نکات تکمیلی در باره فعالیتهای درون مسجد ۵۸
۳. فعالیتهای پیرامون و مجاور مسجد ۵۹
۴. برخی موضوعات مدیریتی ۶۵
۵. نتیجه ۶۸
- تأملاتی در رابطه با مسجد شهر و محله ۶۹
۱. عدم تفکیک شهر و مسجد ۷۰
۲. مسجد: اولین ساختمان (خانه) ۷۰
۳. مسجد: هویت کالبدی شهر ۷۱
۴. مسجد به عنوان نشانه ۷۳
۵. مسجد به عنوان مرکز ۷۴
۶. ارتباط منطقی مسجد با سایر عناصر اصلی شهر ۷۵
۷. تسلط کالبدی و معنوی ۷۷
۸. تناسب عملکردهای همجوار با مسجد ۷۹
۹. سلسله مراتب استقرار و تسهیل دسترسی ۸۰
- الف. دسترسی مناسب ۸۰
- ب. امکان دسترسی پیاده به مسجد ۸۱
- ج. مطلوبیت مسیر برای پیاده‌ها ۸۱
- د. امکانات برای سواره‌ها ۸۲
- ه. حمل و نقل عمومی ۸۲

۸۲	۱۰. توجه به نقش مسجد در سیما و هویت بخشی به شهر
۸۴	۱۱. القاء جهت قبله در شهر
۸۵	۱۲. مسجد، به مثابه فضای شهری
۸۶	۱۳. موسیقی (بانگ اذان)
۸۷	۱۴. وحدت حیات در شیوه زیست اسلامی
۸۸	۱۵. توجه به مسجد و پیرامون آن
۹۱	۱۶. توجه با نیازهای جنبی مساجد
۹۲	۱۷. تأثیر در رابطه مسجد و محله
۹۲	الف. عدم تفکیک محله و مسجد
۹۲	ب. ارتباط منطقی مسجد با سایر عناصر اصلی محله
۹۳	۱۸. نتیجه گیری
۹۵	تأملاتی در باره معماری مسجد
۹۶	۱. اهداف (ویژگی های مورد نظر)
۹۶	الف. آرامش و جدایی از غوغای برون
۹۷	ب. تداوم فرهنگی
۹۸	ج. تقویت حضور قلب
۹۹	۲. اصول طراحی
۹۹	الف. بهره گیری از تجارب گذشته
۱۰۱	ب. درونگرایی
۱۰۲	ج. مرکزیت
۱۰۳	د. هماهنگی
۱۰۴	هـ. وجود سلسله مراتب بین بیرون و درون

۳. عناصر، فضاها و اجزاء مسجد..... ۱۰۷
- الف. گنبد..... ۱۰۸
- ب. مأذنه (مناره)..... ۱۰۹
- ج. شبستان (گنبدخانه)..... ۱۱۰
- د. محراب..... ۱۱۰
- هـ. رواق‌ها و زوایا..... ۱۱۱
- و. آراب..... ۱۱۲
- ز. کتیبه‌ها..... ۱۱۳
۴. رویه‌ها..... ۱۱۴
- الف. توجه به جنبه‌های مختلف هنری و زیبایی..... ۱۱۴
- ب. ظرافت‌های ساختن مسجد..... ۱۱۵
- ج. استفاده از هنرهای بومی و سنتی..... ۱۱۸
- د. توجه به اثاثیه و تزیینات و معماری داخلی..... ۱۱۹
- هـ. ترکیب فضای سرپوشیده و سرباز..... ۱۱۹
- و. بهره‌گیری از نمادها و نشانه‌ها و فرم‌های آشنا و مناسب به حدادار و باهویت..... ۱۲۰
- ز. احتراز از فرم‌ها و نمادها و نشانه‌های بیگانه..... ۱۲۳
- ح. بهره‌گیری از مصالح بومی..... ۱۲۴
- ط. بهره‌گیری از تجارب گذشته برای خلق آیندم..... ۱۲۴
- ی. توجه به شرایط اقلیمی و فرهنگی و بومی..... ۱۲۵
- ک. استفاده مناسب از فن‌آوریهای نوین در معماری و سیما و هویت مسجد..... ۱۲۵
- ل. عدم تشابه مساجد با سایر معابد..... ۱۲۵

م. امکان حرکت و بهره‌گیری از همه امکانات مسجد توسط کم‌توانان و ناتوانان حرکتی	۱۲۶
ن. عناصر طبیعی	۱۲۶
س. فضاهای تکمیلی	۱۲۹
۵. ایجاد و تقویت حس حضور	۱۳۰
۶. در خاتمه	۱۳۱
تجلی اصول اخلاقی در مسجد	۱۳۳
۱. عبودیت	۱۳۴
۲. وحدت امت	۱۳۵
۳. تذکردهی	۱۳۶
۴. عزت	۱۳۷
۵. رعایت حیا	۱۳۸
۶. زمینه‌سازی تفکر	۱۳۹
۷. هویت	۱۴۰
۸. در خاتمه	۱۴۶
نتیجه‌گیری کلی و پیشنهادات	۱۴۷
۱. توجه به نقش مسجد در احراز هویت شهر و جامعه	۱۴۸
۲. جایگاه مسجد در طرح‌ها و برنامه‌های شهرسازی	۱۵۱
۳. توجه به سنت‌ها	۱۵۳
۴. توجه به ارتباط مسجد با سایر عملکردهای شهری	۱۵۵
۵. توجه به جایگاه مسجد در شهر	۱۵۶
۷. القای جهت قبله	۱۵۸

۸. راهبردها و راهکارهای آینده..... ۱۵۹
۹. جمع‌بندی عمومی و ضرورت‌های اصلی..... ۱۶۰
- فهرست‌ها..... ۱۶۳**
۱. فهرست آیات و احادیث..... ۱۶۴
- الف. فهرست آیات..... ۱۶۴
- ب. احادیث قدسی..... ۱۶۶
- ج. احادیث نبوی ص..... ۱۶۷
- د. احادیث علوی..... ۱۶۷
- هـ. حدیث امام صادق..... ۱۶۸
۲. فهرست تصاویر..... ۱۶۸
۳. فهرست اشکال..... ۱۷۰
۴. فهرست نقشه‌ها..... ۱۷۰
- مراجع..... ۱۷۱**

اشاره

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى
لِّلْعَالَمِينَ: در حقیقت نخستین خانه‌ای که برای
[عبادت] مردم نهاده شده همان است که در
مکه است و مبارک و برای جهانیان [امیه]
هدایت است. (آل عمران: ۹۶)

مساجد، گروهی از اماکن مذهبی (و به عبارت معابد و عبادتگاه) مخصوص مسلمانان و جوامع اسلامی هستند که با عنایت به جایگاه و تعداد و تنوع آنها و تأکیداتی که در زمینه‌های مختلف مربوط به مسجد در متون اسلامی آمده است، در طرح‌ها و برنامه‌های شهری و عمرانی عنایت در خور توجهی را طلب می‌کنند. ضرورت پرداختن به موضوع (علاوه بر اهمیت ذاتی مسجد برای اجتماعات مسلمانان) از آنجا ناشی می‌شود که امروزه به انحاء مختلف از مساجد و نقش و جایگاه آنها در شهر و محیط زندگی مسلمانان سخن به میان می‌آید. این نقش در حقیقت وسیعی از موضوعات متنوع از قبیل: "عامل هویت بخش شهر"، "کالبد مسلط بر شهر"، "فضای مذهبی"، "مکان عبادت"، "محوری برای طراحی شهر"، "محوری برای تعریف محله و تنظیم فعالیت‌های آن" و موضوعاتی از این قبیل قابل طرح هستند.

علاوه بر آن، به تبع سیطره آرا و شیوه‌ها و الگوهی بیگانه بر معماری و شهرسازی امروز، عناصر دیگری به عنوان عامل هویتی و عنصر مسلط و مرکز توجه در شهرها ظاهر شده‌اند که بازگشت به خویش و واگذاری نقش هویتی و عملکردی شهرها به مساجد را

ضروری می‌نماید؛ لذاست که در نوشتار حاضر سعی بر آن بوده است تا موضوعات مورد مطالعه بر موضوعات تخصصی رشته‌های شهرسازی و معماری متمرکز باشند. به این ترتیب و در جهت وصول به ایجاد فضایی مطلوب با عنوان مسجدی شاخص و مطلوب و شایسته شأن معبد و عبادتگاه مسلمانان، موضوعات مورد نظر و فهرستی از موضوعات مربوط به مساجد که باید در شهرسازی مورد توجه قرار گیرند، تحت فصول شش‌گانه زیر احصا شده‌اند تا فتح بابی باشند برای مطالعات آینده:

۱. مقدمات - کلمات

۲. مسجد، عملکردها و فعالیت‌های مرتبط

۳. نکاتی در توضیح رابط مسجد، شهر و محله

۴. تأملاتی در باره معماری، طراحی و ساخت مسجد

۵. تجلی اصول اخلاقی در مسجد

۶. نتیجه‌گیری کلی و پیشنهادت

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا: و مساجد

ویژه خداست پس هیچ کس را با خدا مخوانید

(جن: ۱۸)